دەمی حەزم گاز ئەگرێ لە

هەموو پارچەیەکی لەشت).(٢٢)

لەم وێنەیەدا سێبەری هەموو وشە هزرییەکان بەرەو لایەنە تەنییەکە (مادي) ئەڕۆن، دڵ ئەبێ بەمشتێ گۆشت و خوێن(٢٣)، (من) ئەو منە نییە و کەسایەتی تایبەتی خۆی نییە بەڵکو لاسایی ئەو لاوانە ئەکاتەوە، خۆشەویستی ئەبێت بەحەز(٢٤)، و حەزیش دەمی لێ ئەڕوێ و، دەم ماچ ناکات بەڵکو گاز ئەگرێت و گاز تەنها لە دەم و لێو و کوڵم ناگرێت، بەڵکو لە هەموو پارچەیەکی لەش ئەگرێت، بەپێچەوانەی ئەم وێنەیەوە هیچ کاتێک شاعیر ئەم گازەی لە هیچ شوێنێکی (تۆ)ی خۆشەویستی نەگرتووە، بێجگە لەوەی لێرەدا بەمەشەوە ناوەستێ و کەسانی کەش هاوبەشن لەم گاز گرتنەدا:

(منیش وەکو ئەو لاوانە

دەمی حەزم گاز ئەگرێ لە

هەموو پارچەیەکی لەشت)

بەڵام بەپێچەوانەوە بەدەوری **(تۆ)ی ڕەسەن**دا پەرژین ئەکا و ئەیخاتە ناو چوارچێوەیەکەوە تا دەستی کەسی نەگاتێ:

(شیعر ئەکەم بەپەرژین و

هەر چوار لاتی پێ دەتەنم

تا دەستی کەست نەگاتێ)(٢٥)

ئەم هۆنراوەیە (بەیادی گۆران) تاقە هۆنراوەیە لە تەواوی دیوانەکەدا کە دەقاودەق و سەرتاپا بەدەوری خۆشەویستییە سێکسییەکەدا ئەخولێتەوە خۆ لەوانەیە چەند وێنەیەکی کەی دیوانەکە بەتایبەتی دوو وێنە کە باس لە ماچ ئەکەن سەرنجی خوێنەر ڕابکێشێ و لەم بازنەیەدا بخولێتەوە، بەڵام لە ڕاستیدا ناتوانرێت ماچ کردن تەنها بەدیاردەیەکی سێکسی لە قەڵەم بدرێت بەڵکو لەسەر خاڵێکی هاوبەش ئەوەستێت، ئەتوانرێت بەهەردوو بارەکەدا سێکسی و دەروونی دابنرێت و جاروباریش بەرز بێتەوە بۆ خۆشەویستییە وجودییەکەی کە لە (هەبوون) جیا ئەبێتەوە و ئەچێتە دەریای (بوون)ەوە:

وێنەی یەکەم:

(ئێستاش پەپولەی ماچی من

بەسەر گوڵی

لێوتەوەیە)(٢٦)

هەرچەندە پەپولەی خودی شاعیر زۆر بەنەزاکەت و لەسەرخۆ شیلەی لێوەکانی (تۆ) ئەمژێت، بەڵام بۆنی خۆشەویستییەکی سێکسی لێ دێت و لە هەمان کاتدا ئەشێت لە خانەی خۆشەویستییەکی دەروونیدا بخوێنرێتەوە.

وێنەی دووهەم:

(ئەی مامۆستای گەورەترین خۆشەویستی

تۆ خۆت فێری ماچت کردم

ئێستا بۆ بێ ماچم ئەکەی...)(٢٧)

تاڕادەیەک پلەیەک زیاتر مل ئەنێ بەلای خۆشەویستییە دەروونییەکەدا و ماچ ئەبێتە هێمای پەیوەندییەک کە ئێستا پچڕاوە لە نێوان (من) و (تۆ)دا. و ئەم دوو وێنە هاوبەشە ئەبن بەپلەیەک و سەرنجە ڕەخنەیییەکان بەرەو ئاستی خۆشەویستی دەروونی ڕائەکێشن. هەستی دەروون ئەبێت بەبنەمایەک بۆ وێنەی ئەو خۆشەویستییەی هۆنراوەی جۆلانە ئەیکێشێت، لە ناخی شاعیردا خۆشەویستییەکی سادەی منداڵی خۆی حەشار داوە و خودی شاعیر داوا لە (تۆ/خۆشەویست) ئەکات چیتر نەڕوا و دوور نەکەوێتەوە:

(بۆ کوێ دەڕۆی

...

گەر دەترسی

شیعر دەکەم بەپەرژین و

هەر چوار لاتی پێ دەتەنم

تا دەستی کەست نەگاتێ)(٢٨)

غیرەکردن لە خودی شاعیردا ئەوەندە بەهێزە ئەیەوێت (تۆ/خۆشەویست) لە پەرژینێکدا بتەنێت، دوور لە هەموو کەسێک، دەستی خۆی نەبێت دەستی کەسی نەگاتێ، ئەم جۆرە پچڕانە لە خەڵکی و ژیان و تەرخانکردنی خودی خۆشەویست بەتەنها بۆ خودی شاعیر جۆرێکە - تاڕادەیەک نزیک - لە خۆشەویستییەکی ساکار و منداڵانە، ئەم خۆشەویستییە منداڵییە هەرچەندە شاعیر نایەوێت دەری بخات و ڕاستەوخۆ ئاماژەیەک لە هۆنراوەکەدا نییە بۆی، بەڵام لە دەروونی شاعیردا چەسپاوە و ناتوانێت بیشارێتەوە بۆیە نەست (لاشعور)ی شاعیر خۆی پێ ڕاناگیرێ و ناڕاستەوخۆ هەر هەوسار ئەپچڕێنێ و ئەکەوێتە ڕوو، وێنەیەک لە وێنە شیعرییەکانی (هێمن) کە

شاعیر خواستوویەتی ئەبێتە لابەری ئەم پەردەیە. ئاڵوگۆڕکردنێک لە نێوان خودی شاعیر و خودی (تۆ)دا دروست ئەکات و شاعیر منداڵی خۆی ئەگوێزێتەوە و ئەیچەسپێنێ بەسەر (تۆ)دا:

(لە دڵما بە گەر پرسیان
ئەڵێم دڵم جێی کیژێکی خان و مانە
منداڵە و ئۆقرە ناگرێ
بۆم دروست کردووە جۆلانە)(٢٩)

لە ڕاستیدا دڵی شاعیر خۆی منداڵە و بزێوە و ئۆقرە ناگرێ، نەک ئەو کیژە خان و مانە – لەم ڕووەوە وشەی (جۆلانە) کە بەرامبەر بە(دڵ) ڕادەوەستێت ئەبێتە دەلیل بۆ ئەم ئاڵوگۆڕکردنە و ترازاندنە، واتە دڵی شاعیرەکە جولاوە و ئۆقرە ناگرێت.

لەسەر هەمان هێڵ لە هۆنراوەی (تۆ)دا خودی شاعیر ئەیەوێت تەنها خۆی بێ و بەس و خۆشەویستی هەموو کەسانێکی تر لە خۆشەویست دابپرێت:

(گیانە ئەوەی
لە من زیاتر تۆی خۆشدەوێ
بێگومان بەدرۆ دەکا)(٣٠)

بەم جۆرە دابڕینی خۆشەویست لە دەوروبەری و تەرخانکردنی بۆ خودی شاعیر لە بازنەی هەستی (هەبوون)دا ئەگیرسێتەوە و ناچێتە ئاسۆی (بوون)ەوە.

هەروەها لە هۆنراوەی (ڕۆژان ئەڕوا و تۆ...)دا هەستی (هەبوون) زاڵە بەسەر خودی شاعیردا تاڕادەیەک شاعیر بەرەو نێرگزییەت ڕائەکێشێ، لە کاتێکدا کە پێویستە هەردوو خودی شاعیر و تۆ هاوشان بن و لە یەکتردا بتوێنەوە، لەم هۆنراوەیەدا هەرچی پەیوەندی بەخودی شاعیرەوە هەیە جوانترە و گەشترە لە جوانی (تۆ)ی خۆشەویست:

«هۆنراوەیەکت بۆ ئەڵێم
هیچ شاعیرێک نەیوتبێ
شیعرێ خۆشتر بێت لە ناوت
شیعرێ گەشتر بێت لە چاوت
(شیعرێ ڕەنگی وەکو ڕەنگت)
شیعرێ ناسکتر لە دەنگت

شیعرێ ناسکتر لە دەنگت»(٣١)

خۆ ئەگەر خۆشەویستی شاعیر لە مەودای (بوون)دا بسووڕایەتەوە ئەوا ئەبوایە وەک لە تاقە دێڕێکدا ئەڵێت: (شیعرێ ڕەنگی وەکو ڕەنگت)(٣٢) لە سەرجەمی دێڕەکانی تریشدا بیگوتایە:

شیعرێ خۆش بێت وەکو ناوت
شیعرێ گەش بێت وەکو چاوت
....
شیعرێ ناسک وەکو دەنگت)

لە هۆنراوەی (دووری)دا خۆشەویست (تۆ) دوو وێنەی جیا جیا ئەگرێتە خۆی لەسەر هەردوو جەمسەری (بوون و هەبوون):

(ئێستا دوورم
نە ئەتوانم
لە باوەشتا تێر بنووم هەتاکو ئەمرم
نە ئەتوانم
بۆ زاخاوی مێشکی ماندووم
گوێ لە قاقا و
دەنگت بگرم)(٣٣)

(لە باوەشتا تێر بنووم هەتاکو ئەمرم) توانەوەیە لە خودی خۆشەویست/ تۆدا و لەسەر جەمسەری (بوو) ئەوەستێتەوە، لە (بۆ زاخاوی مێشکی ماندووم، گوێ لە قاقا و دەنگت بگرم)دا، خۆشەویست / تۆ ئەبێت بەئامێرێک بۆتە سەلای خودی شاعیر و تاڕادەیەک وێنەکە دادەبەزێت بۆ (هەبوون).

لاسەنگی نێوان خودی شاعیر و خودی تۆ / خۆشەویست هۆی گەورە و سەرەکییە کە نایەڵێت خۆشەویستی نێوانیان لە میحرابی (بوون)دا بمێنێتەوە. ڕستە داخوازییەکان ئەوە ئەگەیەنن کە جارێک شاعیر ئەیەوێت فەرمان بۆ (تۆ) دەرکات و وەک ئامێرێک بۆ چێژ و مەبەستی خۆی بەکاری بێنێت و بایەخی (تۆ) لەم کاتەدا دائەبەزێ و هاوسەنگی نێوانیان ون ئەبێت، و جارێکی تر خودی شاعیر وەک منداڵ داوای شیر لە دایک بکات بەرامبەر تۆ ڕادەوەستێت و ملکەچی تۆ دەبێت، دیسانەوە هاوکێشەکە لاسەنگ دەبێت و هەستی خۆشەویستی لە هەردوو حاڵەتدا بەرەو (هەبوون) ئەچێت.

بۆ نموونە خودی شاعیر لە یەكەم هۆنراوە (دیاری شاعیر) هەست بەوە دەكات كە لەسەر دووڕیانێک وەستاوە، خۆشەویستماڵئاوایی لێ ئەكات و جیا ئەبێتەوە هەرچەندە هاواری لێ ئەكات ئاوڕ ناداتەوە و گوێ ناگرێ و دیاری شاعیر وەرناگرێ:

(تەنها دیاریم هۆنراوەیێكە
بۆم هێناوی لێم وەرگرە...
گۆرانی بۆ تۆ دەڵێم و
گوێم لێ بگرە
گیانە ئەگەر ئاوازەكەی
وەک قاقای تۆ و گریانی من
بەجۆش نەبوو
نۆتەكانی لەت و پەت كە
بیان دڕە)(٣٤)

دووانەكان (بۆم هێناوی/ لێم وەرگرە) و (دەڵێم/ گوێم لێ بگرە)، (قاقای تۆ/ گریانی من) بەڕۆشنی ئەو لاسەنگییە دەرئەخەن لە نێوان هەردوو خوددا. لێرەوە پەردە لەسەر پەیوەندی شلۆقی نێوان (من و تۆ) لادەچێت و تا دەڕوات ئەم پەیوەندییە شلۆقتر ئەبێت لە واقیعدا، بەڵام بەرامبەر ئەم شلۆقییەی واقیع هەنگاو بەهەنگاو لە هەست و نەستی شاعیردا خۆشەویستی (تۆ) چەسپاوتر ئەبێت و بەرەو بارێكی نەگۆڕ ئەڕوات.

هەر لەبەر ئەمەیە ڕاڕایی دەروونی شاعیر لە نێوان واقیع و ئەندێشەدا ئەیەوێت چارەسەری تێكچوونی ئەم هاوكێشەیە بكات، لە جیهانی هۆنراوە و داهاتوودا بۆ (تۆ/خۆشەویست) ئەگەڕێت، پەردەی ئەم دیوی دنیا لائەبات و بەرەو قووڵایی ئەودیوی هەنگاو ئەنێت:

(عاشق چاوی لە ئەودیوی شتەكانە
بۆیە لەو دیو(٣٥)
نیگای چاوەكانی تۆوە
ڕەنگی بەیانی ئەبینم
لە دەروونتا نەخشەی جیهانێكی تیایە

خەڵكەكەی هەموو شاعیرن)(٣٦)

چاوی (تۆ/خۆشەویست) ئەبێت بەدەروازەیەک خودی شاعیر لێوەی ئەچێتە ناو جیهانی خۆشەویستی و جوانییەوە، لە وێنەیەكی تەمومژاویدا كە نازانین (خود) ئەیەوێت ببێت بەهەموو ئەو كەسانەی لە جیهاندا ئەژین یان ئەوان ببن بەخودی شاعیر، بەهەرحاڵ نیشتمانی ئەم جیهانە دەروونی تۆی/خۆشەویستە و خودی شاعیر تاڕادەیەک ئەیەوێت لەم جیهانەدا ون بێت و بتوێتەوە.

بوون:

كاتێ بەرامبەر هۆنراوەی (نامەیەكی كراوە بۆ خاتوو زین) ڕائەوەستین وشەی (خاتوو زین) ئەبێتە كلیلی دەرگای ئەو سەرنجە ڕەخنەییانەی ئەیانەوێت پەردە لەسەر جیهانی (بوون) لابدەن، یەكێ لە سیمای خۆشەویستی ڕاستی ئەوەیە كە عاشق بەشێوەیەكی زەق باس لە خۆشەویستەكەی نەكات و ناوی نەدركێنێت لێرەدا بێگومان (خاتوو زین) ناوی خۆشەویستی شاعیر نییە، وەک لەمەوبەر وترا ئەم هۆنراوەیە ئەشێ بەدوو باردا بخوێنرێتەوە(٣٧)، باری ڕامیاری و باری خۆشەویستی، لە یەكەمدا خاتوو زین دایكی نیشتمانە و لە دووهەمدا نازناوی (تۆ/خۆشەویست)ە، كە تا ئێستا شاعیر لە هیچ هۆنراوەیەكدا - ئەوەندەی من بزانم - ناوی نەوتووە، ئەمە لە لایەک و لە لایەكی ترەوە ئەوەی ئاماژە بۆ خۆشەویستییەكی (بوون)ی بكات شان بەشانی ئەم لایەنە بەشێوەیەكی گشتی ئەوەیە شاعیر خودی تۆی خۆشەویست پارچە پارچە ناكات و كەم جار - تاڕادەیەكی زۆر - ئەو پارچانەی بۆنی سێكسیان لێدێت بەكاریان دێنێت، لەسەرژمێری شوێنەكانی (ئەندامەكانی) مرۆڤدا، دڵ و چاو كە بەرەو واتای هزری دەڕۆن زاڵن بەسەر هەموو ئەندامەكانی تری لەشدا(٣٨).

ئەگەر ئەم هۆنراوەیە (خاتوو زین) لە چوارچێوەی خۆشەویستیدا بخوێنینەوە (شیعر و خود و تۆ) ئەبنە یەک بوون و لە یەكتر جیا نابنەوە:

(شیعر هاوڕێی
شەوانی تەنهایی منە و
منیش هاوڕێی خەمەكانی تۆم خاتوو زین
شیعر ژانێكی بەسۆیە و
لەگەڵ خۆشەویستی تۆدا
لەناو سنگی منا ئەژین

ئەی خاتوو زین)(٣٩)

(شیعر) و خۆشەویستی (تۆ) و سنگی شاعیر ئەبنە یەک و جیاکردنەوەیان نیشانەی تەنهاییە، کە بەرەو واتای هەست کردن بەنەمان ئەچێت، ئەتوانرێت تەواوکەری ئەم وێنەیە لە هۆنراوەی (تۆ ئەمشەو لە چاوی منا نووستی)دا بدۆزرێتەوە:

(ئەگەر زانیت
بۆ ژیانم وەک هەناسە
وەکو خوێن بووی بەپێویستی
ئەزانی چەند
لام پیرۆز و خۆشەویستی
بۆیە وەکو
شەوانی ڕابووردوو
تۆ ئەمشەو لە چاوما نووستی)(٤٠)

هەرچەندە لەم وێنەیەدا وا دەرئەکەوێت وێنەیەکی هاوبەش بێت لە نێوان بوون و هەبووندا، چونکە شاعیر (تۆ) وەک کەرەسەیەک بەکاردێنێت بۆ پێویستی خۆی، بەڵام ئەوەی ئەم وێنەیە هەڵئەکێشێت بەرەو (بوون) ئەو پێویستییانە چەند توخمێکی دەرەوە (هەبوون)ی شاعیر نین و بەڵکو پارچە و ئەندامی (بوون)ی خودی شاعیرن، (هەناسە و خوێن)ن.

جیابوونەوەی (تۆ) لە (خود) و پسانی ئەم بەیەک بوونە شاعیر بەرەو تەنهایی ئەبات و هەستی نەمان گەمارۆی ئەدات:

(کە جێم دێڵی
هەموو شتێ
نیشانەیە بۆ تەنهایی)(٤١)

لەم ڕووەوە شاعیر بەهیچ جۆرێک نایەوێت لە خۆشەویست بپچڕێت و هەمیشە هەوڵ ئەدات بۆ ئەوەی کە دەروازەکانی پەیوەندی هەردەم ئاوەڵا بن:

کە نیگا ئەگۆڕینەوە
چەپکێ خەمی
سەوز و شیرین گەورە ئەبێ

دە چاوەکانت دامەخە
دایان مەخە.....)(٤٢)

هەروەها ئەیەوێت ڕاڕەوی چاو ئاوالا بێت، ئەیەوێت هەمیشە دەنگی تۆ هێڵی پەیوەندی نێوان (من/ تۆ) بێت:

(دە بدوێ با
گوێم لە ئاوازی دەنگت بێ)(٤٣)

دەروازەی پەیوەندی لە ئاستی ئەم دوو هەستەدا، (بینین و بیستن)ەوە ڕاناوەستێ و لە ئاستی هەستی دەست لێدان / لە یەککەوتن (اللمس)دا تا ڕادەی توانەوە و نەمان (مردن) لە خودی تۆی خۆشەویستدا خۆی ئەبینێتەوە:

(ئێستا دوورم
نە ئەتوانم
لە باوەشتا تێر بنووم هەتاکو ئەمرم)(٤٤)

لەبەر ئەوەی لاسەنگی نێوان خود و تۆ دیاردەیەکی ئاشکرایە لە سەرجەم دیوانەکاندا، ئەبینین هەر شاعیر دەستپێشخەرە و (تۆ) زیاتر بێ جووڵە و بێ دەنگە، بۆ چارەسەرکردنی ئەم لاسەنگییە هۆنراوەی (ئێوارانێ وەک سێبەر شوێنم ئەکەوتی) دێتە کۆڕ و (تۆ) ئەخاتە جووڵە. کردارەکان بەهاوبەشی هەردوو (خودی شاعیر و تۆ) ئەیکەن، لە سەرەتادا (تۆ) دەست پێکەرە و(٤٥) بەپێچەوانەی زۆربەی شوێنەکانی ترەوە:

(ئێوارانێ
وەک سێبەر شوێنم **ئەکەوتی**
تۆش وەکو من
ڕێبواری ڕێی
عەشقێکی گەورە و پیرۆز بووی
خەم خوێی لە چاوت کردبوو
نەئەسرەوتی)(٤٦)

هەرچەندە ئەم هۆنراوەیە ئەیەوێت چارەسەری لاسەنگی جووڵەی (تۆ) بکات بەڵام وێنەی (وەک سێبەر شوێنم ئەکەوتی) لاسەنگییەکی تر دروست ئەکات لە ڕادەی

خۆشەویستییە بوونییەکە دێنێتە خوارەوە. بەهەرحاڵ ئەم هۆنراوەیە هەتا دوا کۆپلە (تۆ) جـوڵاوە بەبێ وەسـتـان (نەئەسـرەوتی) و ئەوەی ئەم هۆنراوەیە جـیـا ئەکـاتەوە لە هۆنراوەکانی تر هاوبەشی جووڵەکانە، کە (٧) ڕاناوی هاوبەشی تێدایە:

(ئێوارانێ کە پێکەوە **دائەنیشتین**
خەم ئەبووە خەنجەرێک و
کۆرپەی ئاواتی **ئەکوشتین**
ئێوارانێ
وەک دوو مەلی
ئاوارەی بێ لانە و جێگا
ئەبووینە دوو
ڕێبواری ماندووی سەر ڕێگا
....
ئای لە تەزووی سارد و گەرمی
یادگاری هەموو ژوانێک
یادگاری ئەو ڕێگایەی پێیدا **ڕۆیشتین**
یادگاری ئەو جێگایەی لێی **دانیشتین**
......
سوێندت ئەدەم
بەو ئاواتەی پێی **نەگەیشتین**
بەو فرمێسکە گەرم و گوڕەی
دەردی دووری پێی **ئەڕشتین**)(٤٧)

بێـجگە لەو وشـانەی واتای هاوبەشی ئەبەخـشن وەک (پێکەوە، دوو مـەلی، دوو ڕێبواری).

دوا بەدوای ئەم هۆنراوەیە – ئەگەر ڕاناوە هاوبەشەکان بکەینە پێوانە بۆ هاوسەنگی هەردوو لا – هۆنراوەی (ڕۆژان ئەڕوا...) دێت و بەدوایدا (تۆ ئەم شـەو لە چاوما نوستی) و (حەزێکی شێت)(٤٨).

وەک لەمەوبەر وترا شاعیر لە تێک ئاڵانی خودی خۆی و تۆی خۆشەویست و شیعر

لە ڕێگای ڕستە داخوازییەکانەوە کە زمانی ویست و ئارەزووە ئەیەوێت خودی خۆی بێنێتە دی لە ڕێگای چەسپاندنی خۆشەویستییەوە کە ڕوویەکی نەگۆڕ (ثابت) وەرئەگرێت لای خودی شاعیر، هەرچەندە بارودۆخی زەمەنی شاعیر و تۆ بگۆڕێت. بەم پێیە خۆشەویستی ئەبێت بەخود و بوونی شاعیر و بارێکی نەگۆڕ وەرئەگرێت و ئەیەوێت بوونی خۆی بسەلمێنێت (تۆ هەر خۆشەویستی منی) بۆ سەلماندنی ئەم بوونە، سەرجەمی ڕووداوەکان و وێنە شیعرییەکان دوو جەدەلی سەرەکی لەم (بوون/ هەبوون)ەدا پێک ئەهێنن:

١- گۆڕاو نەگۆڕ
٢- جوڵاو وەستاو.

گۆڕاو/ نەگۆڕاو:

لەم جەدەلەدا، لە دەروازەی ئەو یەکێتییەی کە خودی شاعیر لە نێوان خۆی و تۆدا دروستی ئەکات شاعیر ئەیەوێت خۆی بەنەگۆڕ لە قەڵەم بدات، دنیای ئێستای پەیوەستێتی وەکو ئەوسای، لە هەموو هەڵسوکەوتێکدا خۆشەویست/ تۆ لێی جیانابێتەوە و بووە بەپارچەیەک لە دڵ و دەروون و بیر و هۆشی، سەرجەم ئەو کۆپلە و وێنانەی کە لەمەوبەر باسیان لێوە کرا بەڵگەن بۆ ئەم بۆچوونە، لەگەڵ ئەم پەیوەندییەدا بەتۆی خۆشەویستەوە جار جار لە چەند وێنەیەکی کەمدا گازاندە و تووڕەیی و تاڕادەیەکیش بێزار بوونێک لە تۆی خۆشەویست دەرئەبڕێ بەناڕاستەوخۆیی:

(بۆ کوێ بڕۆی
ڕابوردوو وا بەشوێنتەوە
تارمایی خەمێکی گەورە
غەزەبی خوای شاعیرێکە
سێبەرە و لێت نابێتەوە)(٤٩)

وەک بڵێی شاعیر هەست بەتاوانێک بکات کە بۆتە هۆی جیابوونەوەیان لە پاڵ تاوانبارکردنی تۆ/خۆشەویستدا:

(تووڕە مەبە
خۆت زیز مەکە
خوا ئەتگرێ

کە بێ دەنگم
وا مەزانە تاوانبارم
چیم پێ ئەکرێ؟)(٥٠)

بەهەرحاڵ، ئەم جیابوونەوەیە واقیعێکە و نکوڵی لێ ناکرێ و ئەبێتە هۆی پێکهێنانی جەدەلی گۆڕاو و نەگۆڕ کە زەمەن ڕۆڵی تایبەتی خۆی تیا ئەبینێ و ئێستا و دوێنێ لە یەکتر ئەپچڕێن، ئێستا (تۆ) گوێ بۆ (من) ناگرێت:

(چیت بۆ بڵێم
کە گوێ نەگری و
لێم تێنەگەی...)(٥١)

بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا شاعیر سوورە لەسەر خۆشەویستی خۆی و گوێ بەگۆڕانی (تۆ) نادات.

(گرنگ نییە
گوێم پێ بدەی یا پێ نەدەی
ئەی مامۆستای گەورەترین خۆشەویستی
خۆ تۆ خۆت فێری ماچت کردم
ئێستا بۆ بێ ماچم ئەکەی؟)(٥٢)

نەگۆڕی خودی شاعیر بەهەموو شێوەیەک هەوڵ ئەدات ئەم نەگۆڕییە بکاتە بەری (تۆ)ی گۆڕاو بیگێڕێتەوە بۆ حاڵەتێکی نەگۆڕ وەک ڕابووردوو:

(کە جێم هێشتی
خۆتت ئەکوشت
بەئاشکرا یا نهێنی
ئەی ئێستا بۆ؟
بۆ ناپرسی؟
چۆن لە ئاهی دڵ ناترسی؟)(٥٣)

کاتێ کە (تۆ/خۆشەویست) ئەم بەرگە نەگۆڕە لە واقیعدا لەبەر ناکات، خودی شاعیر (تۆ) لە شیعرەوە ئەئاڵێنێ و بەهۆی شیعرەوە ئەیەوێت بەرگی نەگۆڕی پێ ببەخشێت، لەم ڕووەوە و بێجگە لەوەی شیعر خۆی بۆ خۆی ئەبێت بە(تۆ) لە هۆنراوەی

(جۆلانە)دا:

(تۆ هۆنراوەی
هۆنراوە تۆی)(٥٤)

شیعر لە هەمان کاتدا ئەبێت بەگەرمی و ڕووناکی (تۆ):

(بۆ کوێ دەڕۆی
گەر سەرماتە ئەوە گڕی شیعرەکانم
گەرمی و ڕووناکیت دەداتێ)(٥٥)

شیعر ئەبێت بەپەرژین دڵنیایی بۆ (تۆ) دروست ئەکات و لە هەمان کاتدا ئەمانە هەموو لە پێناوی ڕاگرتنی (تۆ)دان کە نەڕوات و نەگۆڕێت:

(گەر دەترسی
شیعر دەکەم بەپەرژین و
هەر چوار لاتی پێ دەتەنم
تا دەستی کەست نەگاتێ)(٥٦)

یان جار بەجار بۆ بەدەست هێنانی ئەم نەگۆڕییە تۆی لە دەست چوو ئەخاتە وێنەی هەموو جوانێکەوە کە ئەبن بە(تۆ) و بوون و بەردەوامی و نەگۆڕانی (تۆ)ی خۆشەویست ئەگرنە خۆیان:

(هەرچی جوانە لە تۆ دەکا
عەشقت خوێنە
بەدڵما هاتوچۆ دەکا
ڕۆژ لە دوای ڕۆژ گەورە دەبێ
سەوز دەبێ چرۆ دەکا...)(٥٧)

بەم شێوەیە (تۆ) ئەکەوێتە ململانێی جەدەلی گۆڕاو و نەگۆڕەوە لەسەر هەردوو جەمسەرەکەی ئەجوڵێت، لە لایەکەوە چەسپاوە بەجەمسەری خۆشەویستییەکی نەگۆڕەوە، لە خودی شاعیردا بارێکی نەگۆڕ وەرئەگرێت و لە لایەکی تریشەوە لەسەر جەمسەری واقیعی ژیان بەکێش کراوە بۆ جیابوونەوە لە خودی شاعیر و بۆ بارێکی گۆڕاو، ئەم ململانێیە بووە بەخولگەی زۆربەی وێنەی هۆنراوەکان(٥٨)، بەشێوەیەک هەتا دوا کۆپلە و دێڕی دیوانەکە خودی شاعیر بەتەمای ژیانەوەی خۆشەویستی و

گەڕانەوەی (تۆ)یە لە واقیعدا:

(تۆ کچی وڵاتی بەفری
هەر دێیتەوە کە دێیتەوە
بێگومانم
ئێستا لە جاران جوانتری...)(٥٩)

بۆ سەلماندنی نەگۆڕی خۆشەویستی و خودی (تۆ) لای خودی شاعیر ئەگەر باوەڕمان بەوە هەبێت کە خۆشەویستی تەنها هەستێکی هزری بێ جووڵە نییە، یاخود سۆزێکی دەروونی پەتی (مجرد) نییە بەڵکو کردارێکی پڕ جووڵە و خرۆشە لە نێوان هەردوو لادا(٦٠)، ئەوا بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی فەلسەفی (بوون و هەبوون) لە ململانێی گۆڕاو و نەگۆڕدا ئەبێ پەنا بەرینە بەر دووانەی (جولاو و وەستاو).

جولاو و وەستاو:

هەروەکو لە دەروازە و کەشی نووسیندا ئاماژە کرا بۆ وێنەی بەرگی دیوانەکە و بێ دەنگی تۆ/خۆشەویست، پێویستە دووپات بکرێتەوە کە (تۆ) لە زۆربەی ڕووداوەکانی ناوەوەی هۆنراوەکاندا بێ دەنگ و بێ جووڵەیە، ئەوەی بکەری کردار و ڕووداوەکانە خودی شاعیرە، خۆ ئەگەر جووڵەیەک لە (تۆ) بوەشێتەوە ئەوا یان ئەگەڕێتەوە بۆ ڕابردوو یان بەزۆر شاعیر ئەیهێنێتە جووڵە و دووان بەهۆی ڕستە مەرجییەکانەوە کە وەڵامەکانیان پابەندی مەرجەکانن و لە زۆربەی حاڵەتدا کاتی (زەمەن)ی کردارەکان بەرەو داهاتوو ئەچن و هیچ مەرج نییە ڕوو بدەن و لە کات ئەچنەدەر و نایەنە دی(٦١) بینای یەکەم هۆنراوەکە لە دوو کۆپلە پێکهاتووە بڕبڕەی پشتی هەر کۆپلەیەک ڕستەی داخوازی و مەرجێن ئەو کردارەی پەیوەندی بەخودی شاعیرەوە هەیە ڕووی داوە، ئەوەی پەیوەندی بە(تۆ)وە هەیە ڕووی نەداوە، زۆر ئاساییە کە ڕووش نەدات:

(تەنیا دیاریم هۆنراوێکە
بۆم هێناوی، لێم وەرگرە
ئەگەر هاتو وشەکانی
وەکو لێوت ناسک نەبوون
سەریان بڕە
....
گۆرانی بۆ تۆ **ئەڵێم** و

گوێم لێگرە
گیانە ئەگەر ئاوازەکەی
وەک قاقای تۆ و گریانی من
بەجۆش نەبوو
نۆتەکانی **لەت و پەت کە**
بیان درە...)(٦٢)

نەوەرگرتن، نەسەربڕین، نەگوێ گرتن، نەلەت و پەت کردن و دڕین هیچ لەم کردارانە کە پەیوەستن بە(تۆ)وە نەهاتوونەتە دی و نەکراون، بەزۆر داخوازی شاعیر ئەیەوێت بە(تۆ)ی بکات.

ئەو سیستەمەی لەم هۆنراوەیەدا هەیە دەربارەی جووڵەی کەسایەتی خودی شاعیر و وەستاوی خودی (تۆ) ئەتوانرێت تا ڕادەیەکی زۆر لە سەرجەم هۆنراوەکاندا بەدی بکرێت، خۆ ئەگەر (تۆ) جووڵەیەکی هەبێت ئەوا ئاڕاستەی جووڵەکەی لەگەڵ جووڵەی خودی (من)دا یەک ناکەوێ، لە کاتێکدا ئەم بەرەو پیری بڕوات ئەو بۆ لایەکی تر ئەڕوات:

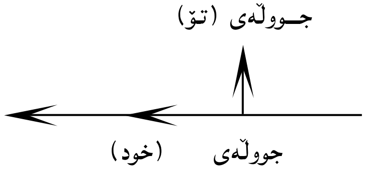

ئەو جولانەی کە تۆ هەیەتی ئەگەڕێتەوە بۆ ڕابردوو، جووڵەی هەردوو (من/ تۆ) بەیەکەوە بووە

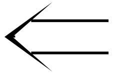

جووڵەی (خود) و (تۆ)

یان شان بەشانی یەک لەسەر یەک هێڵ بووە یەک ئاڕاستەی هەبووە:

یەکەم هەنگاو هی خودی شاعیرە (بۆم هێناوی...)

یەکەم دەنگ هی (خود)ە (گۆرانی بۆ تۆ دەڵێم...)

بەڵام ئەو کردارانەی بە(تۆ) سپێرراون دەکەونە وەڵامی ڕستە داخوازی و مەرجییەکانەوە کە وەک وترا – مەرج نییە جێبەجێ بن و پابەندی ویست و ئارەزووی (تۆ)ن، وەڵامی کرداری داخوازی یا مەرجەکە ئەگەر بەدڵی (تۆ) نەبێت هەر نایەتە دی،

هەرچەندە ئەگەر کردارەکانی ئەو دوو کۆپلەیەی باسیان لێ کرا ڕووش بدەن (سەریان بڕە، لەت و پەت کە، بیان دڕە) سلبی (نێگەتیف)ن.

لە بازنەی جوولاو و وەستاودا، چاوی (من) کراوە و زیتە، چاوی (تۆ) وەستاوە وەک ئاوێنە بێ جوولەیە و شتەکانی دەورووپشتی ئەجوولێن. و خۆ ئەگەر لە ناوەوە شتێکیش هەبێت ئەوا پەیوەستە بەخودی شاعیرەوە و (خود) خۆیی تێدا ئەبینێت:

(بۆیە لەو دیو
نیگای چاوەکانی تۆوە
ڕەنگی بەیانی ئەبینم
لە دەروونتا نەخشەی جیهانێکی تیایە
خەڵکەکەی هەموو شاعیرن
بۆ عیشق و جوانی ئەنووسن...)(٦٣)

جوولەی ناوەوەی دەروون هی خودە:

(شیعر ژانێکی بەسۆبە و
لەگەڵ خۆشەویستی تۆدا
لەناو سنگی منا ئەژین)(٦٤)

ئەوەی ئەسووتێ هەر خودە:

(بەعشقی تۆ بۆ نەسووتێم
چی لە عەشقت پیرۆزترە؟)(٦٥)

بەم شێوەیە جوولەی خودی شاعیر ئاڕاستە و پابەندی (تۆ)یە، (تۆ) ئەبێتە مەبەست و ڕاکێشەر، نە تروکەی چاو نە ترپەی دڵ، نە هەنگاوی ڕێبیان لێ ناترازێ، لە هەر کوێ بێت بەرەو پیری ئەڕۆن وەک کۆچەری جێنشین نەبوو خود بەدوا (تۆ)دا وێڵە:

(ئەی کچی وڵاتی بەفر
من ئامادەم بۆ کچێکی وەک تۆ پەری
هەوار... هەوار...
شوێن پێی کاروانت هەڵگرم
ببم بەکورە کۆچەری...)(٦٦)

دوا بەدوای جوولەی (خود)ی شاعیر ئەگەر ئاوڕێک لە جوولەی (تۆ/خۆشەویست)

بدەینەوە، ئەوا وەک لەمەوبەر وترا - جیاوازی هەیە لە نێوان جوولەی ئێستا و دوێنێدا، ئەگەر یەکەم جوولەی (تۆ) شان بەشانی جوولەی (من) بووبێت:

(تۆ هەر لە یەکەم ڕۆژەوە
منت خستە گۆمی حەزێکی ونەوە
ئەگەر زانیت
بۆچی ئەژین... بۆچی ئەمرین
ڕەنگە ئەو ساتە بزانی
بۆ شێتانە خۆشت ویستم
بۆ شێتانە خۆشم ویستی)(٦٧)

ئەم حەزە شێتە ئۆقرە و سرەوتی لە (تۆ) بڕیبوو شان بەشانی شاعیر:

(تۆش وەکو من
ڕێبواری ڕێی
عەشقێکی گەورە و پیرۆز بووی
خەم خوێی لە چاوت کردبوو
نەئەسرەوتی)(٦٨)

بەڵام ئێستا ڕادە و ئاڕاستەی ئەو جوولەیە گۆڕاوە و پشتی لە شاعیر کردووە، بەرەو خاڵێکی نادیار ئەچێت، خۆ ئەگەر جوولەیەک هەبێت بەئاڕاستەی (خود) ئەو جوولەیە داتاشراوی ئەندێشەی شاعیرە:

(تۆ ئەمشەو لە چاوما نووستی)(٦٩)

بێجگە لەوەی (نووستن) خۆی لە خۆیدا جوولەیەکە بەرەو وەستان ئەچێت، یان جوولەی (تۆ) خەیاڵ و ئاواتێکە نەهاتۆتە دی:

(هەر دێیتەوە
تۆ ڕاهاتووی ئاو و هەوای
ئەم کوێستانەی
هەر دێیتەوە و کە دێیتەوە
بێگومانم
ئێستا لە جاران جوانتری.)(٧٠)

بەم جۆرە ئێستا جوولەی (تۆ) وەرئەچەرخێ لە (خود) و ئاڕاستەکەی پێچەوانە دەبێتەوە

(بۆ کوێ دەڕۆی

گەر سەرماتە ئەوە گڕی شیعرەکانم)(٧١)

لەگەڵ ئەوەدا کە مەبەست و ئاڕاستەی جوولەی (تۆ) ئەبێتە خاڵێکی نادیار (بۆ کوێ دەڕۆی) خودی شاعیر دەسە و ئەژنۆیە و بەتەنها ئەکەوێ:

(کە جێم دێڵی

هەموو شتێک

نیشانەیە بۆ تەنهایی...)(٧٢)

لەسەر ئاستی جوولەی دەنگ (تۆ) ئەوەندە بێ دەم و دەنگە هەتا ئەم بێ دەنگییە چڕ ئەبێتەوە لای خودی شاعیر تا ئەبێت بەپەنهانییەک کە خود لێی بێزارە و ئەیەوێت (تۆ) دەم بکاتەوە و بیدرکێنێ:

(بۆ بێ دەنگی

کام نهێنی لەناو دڵتا حەشار ئەدەی

دە بدوێ با

گوێم لە ئاوازی دەنگت بێ...)(٧٣)

هەتا لە هۆنراوەی (ڕابردوو وا بەشوێنتەوە)دا، خودی شاعیر هیوابڕاو ئەبێت لە وەڵامدانەوەی (تۆ) و، تەنانەت هیوابڕاو ئەبێت لە گوێگرتنیش لە دەنگی شاعیر:

(چیت بۆ بڵێم

کە گوێ نەگری و

لێم تێنەگەی...)(٧٤)

ئاشکرایە لەم دوو لایەنەی لەمەوبەر باسیان لێوەکرا (گۆڕاو/ نەگۆڕ) و (جوڵاو/ وەستاو) کردارەکان ڕۆڵێکی باڵا ئەبینن لەبەر ئەوەی کردار خۆی لە خۆیدا کات لە ئامێزە و کاتیش ئاڵاوە بەشوێنەوە و لێی جیانابێتەوە بەواتایەک گۆڕانکارییەکان و جووڵە و وەستانەکان لەسەر تەختی کات و شوێن ڕوو ئەدەن، ئەم هۆیانە دوا بەشی ئەم لێکۆڵینەوەیە بەرەو ئاستی (کات/ شوێن) کەمەندکێش ئەکەن.

کات و شوێن:

هەرچەندە کاتی هۆنراوەکان و زەمەنی ئەندێشەییبیان پەیوەستە بە(ئێستا)وە بەڵام ئێستا ونە و لە جێی نەبووانە، قووڵایی خۆی لە هەردوو قووڵایی زەمەنی ڕابردوو و داهاتوودا ئەبینێتەوە، وەک ئەم دوو قوڵاییبە جێ پڕکەرەوەی نەبوونی ئێستا بن:

(تۆ خۆت فێری ماچت کردم

ئێستا بۆ بێ ماچم ئەکەی)(٧٥)

....

(**ئێستا** doorم

نەئەتوانم

لە باوەشتا تێر بنووم هەتاکو ئەمرم)(٧٦)

....

(ئەی **ئێستا** بۆ؟

بۆ ناپرسی؟

چۆن لە ئاهی دڵ ناترسی؟)(٧٧)

ئەو کردارانەی ئەوسا ڕوویان ئەدا ئێستا ڕوو نادەن، لەبەر ئەم مۆڵەقی و جێگیرنەبوونە ئێستا ئەکەوێتە نێوان دوو باڵی ئەمسەر و ئەوسەری زەمەنەوە، خودی شاعیر ڕۆژانی زوو ئەجوێتەوە و دیمەنە شیرینەکانی بەیاد ئەکاتەوە و بەراوردیان ئەکات بەئێستای پڕ لە مەینەت و دووری لە تۆی خۆشەویست:

(بیرتە شەوان

ئەو شەوانەی

کە پێکەوە ڕێمان ئەبڕی

چیمان ئەوت؟

هەموو عومری گەنجێتی من

تەنیا ئەو یەک دوو شەوەیە...)(٧٨)

(ئێستا) لە تەمەنی شاعیر ئەچێتە دەر و تەنها ڕابردوو (ئەو یەک دوو شەوە) ئەبێت بەزەمەنی خود:

(ئای لە خۆشی ئەو کاتانەی

تۆ لانەم بووی

هەناسەم بووی
تۆ خەیاڵ و لێکدانەوەی
شەوانەم بووی
ئای لە تەزووی سارد و گەرمی
یادگاری هەموو ژوانێک
یادگاری ئەو ڕێگایەی پێیدا ڕۆیشتین
یادگاری ئەو جێگایەی لێی دانیشتین)(٧٩)

بەم جۆرە ڕووداوەکانی نێوان من/ تۆ جۆر و کاتیان پەیوەستی ئەو جێگایانە ئەبن کە لە کۆندا هەبوون، هەروەها ئەم ئاوڕدانەوەیە لە ڕابردوو لە ئاستی جێ لەق کردن بەئێستاوە ناوەستێتەوە بەڵکو درێژ ئەبێتەوە بۆ قووڵایی داهاتوو:

(بۆ کوێ بڕۆی
ڕابردوو وا بەشوێنتەوە
سێبەرە و لێت نابێتەوە)(٨٠)

ئێستای خودی شاعیر پابەندە بەڕابردووەوە، ئەیەوێت ئەم ڕابردووە لەسەر تەختی زەمەنی داهاتوو زیندوو دووبارە بکاتەوە، بەم جۆرە ڕابردوو داهاتوو، هەردوو جەمسەر، باز بەسەر ئێستادا ئەدەن و ئەکەونە جەدەل، و تێک ئاڵان لەگەڵ یەکتردا دروست ئەکەن، ڕابردوو ئەبێت بەداهاتوو و داهاتوو ئەبێت بەڕابردوو بۆ ئەم جەدەلە ڕستە داخوازییەکان ئەرکێکی گرنگ ئەگرنە ئەستۆی خۆیان و بەیارمەتی ئەندێشەیەکی خەون ئامێز وێنەی داهاتوویەک ئەکێشن کە تان و پۆکەی لە سێبەر و هێڵەکانی ڕابردوو چنراوە:

(دە بدوێ با
گوێم لە ئاوازی دەنگت بێ
لەسەر سنگی خۆت بمنوێنە
با سەری پڕ لە ئەندێشەم
فێری خەوی سەر سنگت بێ...)(٨١)

بەخەو و خەیاڵ خودی شاعیر (تۆ)ی ئاوارە ئەهێنێتەوە و فەرشی چاوی بۆ ڕائەخا و تێیدا ئەینوێنێ وەک شەوانی ڕابردوو:

(بۆیە وەکو
هەموو شەوانی ڕابردوو
تۆ ئەمشەو لە چاوما نووستی)(٨٢)

(ئێستا هەست بەنەبوونی خۆی ئەکات و داوای بەدیل ئەکات لە داهاتوودا:

(بەهیوای عومرێکی ترم
هیواکانمی تیا بێتە دی.)(٨٣)

ئەم خەوە شاعیر جێ ناهێڵێ و بوونی پابەند ئەکات بەبوونی (تۆ)ی خۆشەویستەوە و داهاتووی بەگەڕانەوەی ڕابردوویانەوە ئەبەستێتەوە. لەم ڕووەوە دوا کۆپلەی دیوانەکە پێڵوی چاوی لەسەر ئەم ئاواتە لێک ئەنێ:

(هەر دێیتەوە و کە دێیتەوە
بێگومان
ئێستا لە جاران جوانتری...)(٨٤)

لە نێوان ئەم سێ قووڵایەی زەمەندا (خود) جێ و کاتی لێ ئاڵۆزە، یان بڵێین وەک کات و شوێن لە دەستیی ڕایان کردبێت و بەون بوونی (تۆ) ئەوانیش ون بووبن، لەم کاتەدا (خود) جێیی پێ لەق ئەبێ و دوو کۆڵەکەی هەست بەبوونی (خود) کە (کات و شوێن)ن شلۆق ئەبن، بێجگە لە کۆڵەکەی سێهەم کە (تۆ)یە، لەبەر ئەمە هەموو هەوڵ و تەقەلای شاعیر ئەوەیە کە ئەم سێ کۆڵەکە بوونییە بەدەست بێنێتەوە و هەست کردن بەبوون بۆ خودی خۆی بگێڕێتەوە، وەک لەمەوبەر وترا لە کاتێکدا کە دابینکردنی ئەم مەبەستە مەحاڵە لە واقیعدا، کەشی هۆنراوە – وەک زەمەن و وەک شوێن –(٨٥) ئەبێ بەبریکار بۆ ئەم لایەنە ون بووانە، ئەم سێ لایەنە ون بووە (کات و شوێن و تۆ) لەگەڵ (خود)دا بەهاوکاری کەشی هۆنراوەکان – مەبەست ئەوەیە شیعریش ئەبێتە قووڵاییەکی تر لەگەڵ ئەو چوار لایەنەدا – دیالێکتیک و تێک ئاڵان دروست ئەکەن و جێگە ئەگۆڕنەوە، جارێک هۆنراوە ئەبێت بە(تۆ) و جارێک (تۆ) ئەبێت بەهۆنراوە:

(تۆ هۆنراوەی
هۆنراوە تۆی...)(٨٦)

جارێکی تر (تۆ) ئەبێت بەشوێن و کاتی (خود):

(ئای لە خۆشی ئەو کاتانەی
تۆ لانەم بووی

هەناسەم بووی

تۆ خەیاڵ و لێکدانەوەی شەوانم بووی.)(٨٧)

جارێک (خود) پارچە پارچە، ئەبێت بەشوێن بۆ (تۆ):

(بۆ کوێ دەڕۆی

چ دنیایەک

هێندەی سنگ و دەروونی من

فراوانە

لە دڵما بە گەر پرسیان

ئەڵێم دڵم جێی کیژێکی خان و مانە)(٨٨)

هەندێ جار جەدەلی ئەم جێ گۆڕکێیە ئەوەندە تێک ئەترنجێ لەگەڵ یەکدا هەردوو خۆشەویست (من/ تۆ) جێگەی سروشتی لە دەست ئەدەن و هەریەک ئەبێت بەجێگە بۆ ئەوەی تریان ئەم ئاڵوگۆڕکردنە لە نێوان ئەم لایەنانەدا زیاتر ئەم لێکۆڵینەوەیە ڕائەکێشێ بۆ بەکارهێنانی توخمە شوێنییەکان لەم دیوانەدا، دوای سەرژمێری ئەو شوێنانەی لە فەرهەنگی شیعری دیوانەکەدا هاتوون وا دەرئەکەوێت بەشێوەیەکی گشتی – تاڕادەیەک ڕێژەیان کەمە، وەکو زۆربەی ڕووداوەکان تەنها لە زەمەندا ڕوو بدەن بەبێ تەختی جێگە، یان لە ڕاستیدا زۆر جار ئەندامەکانی لەش وەک شوێن مامەڵەیان لەگەڵ ئەکرێ و ئەبنە فەرشی ڕووداوەکان و کەلێنی کەمیی جێگە پڕ ئەکەنەوە وەک لە شیکردنەوەی ئەو وێنە شیعرییانەی ڕابردوودا دەرئەکەوێ و لە چەند وێنەیەکی تردا:

(دەسا چیتر نەمانی حەز

لە خاکی دڵما مەڕوێنە)(٨٩)

لێرەدا دڵ وەک زەوی هەڵسوکەوتی لەگەڵ ئەکرێ و نەمامی خۆشەویستی تیا ئەڕوێ.
ئەم دڵە جارێک لە قەوارەی خۆی تەواو ئەچێتە دەرەوە و سنووری فراوان ئەبێت:

(خۆشەویستی خۆی ئەزانێ

دڵی شاعیر چەند گەورەیە)(٩٠)

جارێکی تر بچووک ئەبێتەوە و جێگەی خۆشەویستی تیا نابێتەوە:

(خۆشەویستیت

خەمێکی هێجگار گەورەیە و

خۆشم ئەوێ

لە دڵما جێی نابێتەوە

ئەترسم دڵم بتەقێ)(٩١)

هەروەها چاو ئەبێتە جێگە و لانە:

(تۆ ئەم شەو لە چاوما نووستی

ئەوەندە لام خۆشەویست بووی

پێڵووی چاوم بۆ ڕاخستی...)(٩٢)

یان بەپێچەوانەوە، دەروونی (تۆ) ئەبێت بەجیهانێکی فراوان بۆ (خود)ی شاعیر:

(لە دەروونتا نەخشەی جیهانێکی تیایە

خەڵکەکەی هەموو شاعیرن...)(٩٣)

هەروەها باوەشی ئەبێت بەجێگە و لانەی شاعیر تاڕادەی ونبوون و نەمان لە خودی (تۆ)ی خۆشەویستدا:

(ئێستا دوورم

نەئەتوانم

لە باوەشتا تێر بنووم هەتاکو ئەمرم...)(٩٤)

ئەوەی تێبینی ئەکرێت دەربارەی بەکارهێنانی ئەندامەکانی لەش، شاعیر زۆربەیانی بەکارهێناوە(٩٥)، بێجگە لە (قاچ و پێ)، ئەگەر بتوانرێت هۆیەک بۆ ئەم بەکارهێنانە بدۆزێتەوە وا پێ ئەچێ لەبەر ئەوەی قاچ یان پێ ئەندامی ڕۆیشتنە، ڕەزا تاڵ بێت لە لای شاعیر چونکە بۆتە هۆی دوورکەوتنەوەی (تۆ)ی خۆشەویست بۆ شوێنێکی دوور و نەبینراو، لەبەر ئەمەش خودی شاعیر هەمیشە بەشوێنیدا هاوار ئەکات:

(بۆ کوێ ئەڕۆی

گەر سەرماتە ئەوە گڕی شیعرەکانم)(٩٦)

یان گازندە لە (تۆ)ی ڕۆیشتوو ئەکات:

(بۆ کوێ بڕۆی

ڕابردوو وا بەشوێنتەوە)(٩٧)

ئەمە لە لایەکەوە لە لایەکی ترەوە لەگەڵ ئەوەی کە شوێنەکان زیاتر ناوەکی و دەروونین، ئەو شوێنانەی بەرچاو ئەکەون زیاتر شوێنی گشتی دیاری نەکراون – بێجگە

لە ناوی چەند شوێنێکی دیاریکراو(٩٨) ئەو شوێنانە نین کە مرۆڤ جێنشینیانە و پەیوەستیانە، زیاتر شوێنەکان شلۆقن و (ئاسانە شوێن)(٩٩) وەک (شەقام، ڕێ) یان گشتین وەک (جیهان، بیابان، ئاسمان، دنیا، جێگە، مەدار و وڵات)(١٠٠)

بێجگە لەم دیاردانە ئەوەی سەرنج ڕاکێشە، بەکارهێنانی وشەی (کوێ)یە کە پرسیار لە شوێنێکی نادیار ئەکات، کە ئەبێتە دیاردەیەکی ئاشکرا لە فەرهەنگی دیوانەکەدا، لە پاڵ ئەوەدا کە ئەم وشەیە ئەچێتە کەشی (ئاسانە شوێن)ەوە واتای نادیاری زیاتر مۆڵەقی ئەم جێگەیە خەست و چڕ ئەکاتەوە لەگەڵ شێوازی پرسیار کردنەکەدا هەموو ئاماژە بۆ بارێکی دەروونی نیگەران و ڕاڕا ئەکەن کە خود لەم بارەدا زیاتر هەست بەلەدەستدانی کات و جێگە و خۆشەویست ئەکات و ئەکەوێتە بازنەی ون بوونەوە:

(خورپەیەکیت بەناخی شاعیرێتیما
دێیت و دەچیت
بۆ **کوێ** دەڕۆی...)(١٠١)

***

(فێرم کە با بەهێزتر بم
لەو گێژاوەی
هەر ناشزانم بۆ **کوێم** ئەبات)(١٠٢)

***

(گەر شاعیرێکی وەکو من بناڵێنێ
ئاخۆ دەنگی تا **کوێ** بگات...)(١٠٣)

***

ئەنجام:

بەپێی تێڕوانینە زمانەوانی و ڕەخنەیییەکانی ئەمڕۆ شێواز و مانا و کرۆکی ڕستە و دەستەواژەکان لێک جیا ناکرێنەوە و هەریەکەیان پابەندی ئەوانی ترن، لەم بوارەدا ئەوەی ئاشکرایە دیالێکتیکی (من/ تۆ) دیاردەیەکە ڕوون و زەقە لە فەرهەنگی شیعری (ڕۆژان ئەڕوا و تۆ هەر خۆشەویستی منی)دا لەبەر ئەمە ئەم دیاردەیە تەنها لەسەر ڕووی ڕستە و شێوازی ڕستە قەتیس نامێنێ بەڵکو پەلوپۆی خۆی ئەهاوێژێ بۆ مانا و واتا و وێنە شیعرییەکان و ئەو هزر و سۆزانەی ئەیانگرنە خۆیان، لە هەمان

کاتدا ئاماژە ئەکەن بۆ گۆشە نیگا و بۆچوونی شاعیر...

لەم بوارەدا دەربارەی شێوازی ڕستەکان ئەو واتا و هێمایانەی ئەیبەخشن، جۆری داخوازی (فرمان و پرسیار و بانگ) هەرسێکیان ئەتوانرێت بوترێت زمانی خودە (لغة الذات) و خود ئەیەوێت جارێک ویست و جارێک خودی خۆی بێنێتە دی، ئەم لایەنەش تاڕادەیەکی زۆر پەیوەستە بەکرۆکی لێکۆڵینەوەکەوە، کە ئەیەوێت فەلسەفەی (بوون/ هەبوون) لە دەقەکەدا هەڵێنجێ.

لە ڕووی بەکارهێنانی شوێن و کاتەوە، هەردووکیان لە خودی شاعیر جیا نابنەوە زۆربەی کات و جێگەکان (خودی)ن، هەروەها جێگاکانیش وەک لە شوێنی تایبەتی خۆیاندا ڕۆشن کراونەتەوە، بێجگە لەوەی خودین، شوێن لە لەشی مرۆڤدا، لە بەکارهێناندا شوێنی جێگە پڕ ئەکەنەوە، ئەمەش بەپێی بۆچوونی نووسەر ئەتوانرێت زیاد بکرێت بۆ ئەو خاڵانەی لیریک لە باقی ڕەگەزە هونەرییەکان جیا ئەکەنەوە.

ئەگەر کرۆکی هۆنراوەکان – کە خۆشەویستییە – ببەستین بەو لایەنە ڕستە سازییانەوە کە باسمان کردن بۆ دیاریکردنی هەڵوێستی خودی شاعیر بەرامبەر بە(تۆ) لە ژێر سێبەری ئەو سێ جۆر خۆشەویستییەی کە هەیە (سێکسی و سۆزی و بوونی) ئەتوانرێت بوترێت (تۆ) دوو ڕەنگ ئەنوێنێت لەم پەیوەندییەدا، جارێک ئەبێتە ئامێر و هۆ بۆ چێژ و تەسەلای (خود)ی شاعیر و ئەکەوێتە بازنەی هەبوون (التملک TO HAVE)ەوە، جارێک لەگەڵ بوونی (خود)دا یەک ئەگرێتەوە و ئەبێتە قووڵاییەکی بوونی (خود) کە ناتوانرێ بەبێ بوونی (تۆ) بوونی هەبێت و خۆی بناسێ و خۆی بچەسپێنێ لەو ڕوانگەیەوە ئەم لێکۆڵینەوەیە ئەگاتە ئەو ئەنجامە کە بێجگە لەمەودای کات و شوێن، خود پێویستی بەمەودایەکی یان ناخێکی تر هەیە، بۆ بوونی خۆی ئەبێت لە قالبی خودی خۆی بێتە دەرەوە و پەیوەندی لەگەڵ توخمێکی مرۆیی یان چەند کەسانێکی تر ببەستێت(١٠٤) تا خۆی نەخواتەوە، بەم پێیە بوونی مرۆڤ دێتە دی بەبوونی چوار لا (خۆی، کات، شوێن، تۆ) نەبوونی هەر لایەک کەلێنێک ئەخاتە بوونی خودی شاعیرەوە یان مرۆڤەوە.

ئەگەر ئاوڕێک لە هەر سێ جۆرە خۆشەویستییەکە بدەینەوە، بوونی خۆشەویستی سێکسی و سۆزی بەتایبەتی سێکسی کە نزیکترە لە غەریزەوە مانای کەموکوڕی ناگەیەنێت بەڵکو نەبوونی هەر لایەنێک لەمانە نیشانەی ناسروشتییە(١٠٥) واتا هەر سێ جۆرەکە لە حاڵەت و کاتی جیاجیادا پێویستن و بارێکی سروشتی دروست ئەکەن.

پەراوێز

(١) کەشی نووسین (فضاء النص/ الفضاء الکتابي) زاراوەیەکی ڕەخنەیی - تا ڕادەیەک - تازە بابەتە، لە شیکردنەوە ڕەخنەییەکاندا هەوڵ ئەدات چەند هێمایەک لە شێوەی نووسینی دەقەکاندا هەڵێنجێ، بۆ زیاتر سوود وەرگرتن بڕوانە: (اللغة في الادب الحدیث- الحداثة والتجریب: چاکوب کورک، ت لیون یوسف و عزیز عمانوئیل: ٢٥٧ - ٤٦٨) و(الفضاء الروائي في الغربة، الاطار والنسق والدلالة: منیب محمد البوریمي) بەشێوەیەکی گشتی، و(ظاهرة الشعر العربي المعاصر في المغرب، مقاربة بنیویة: محمد بنیس: ٥٠)، هەروەها (البنیویة وعلم الاشارة: ترنس هوکز: ت مجید الماشطة: ١٢٤ - ١٢٥).

(٢) بڕوانە: فن کتابة الروایة: دیان دوات فایر: ت عبدالستار جواد: ١٠٧-١٠٨ هەروەها (الاستهلال، فن البدایات في النص الادبي: یاسین النصیر: ٩-٢٢، ١٩٧).

(٣) لێکچوونێک لە نێوان ناونیشانی ئەم دیوانە و دیوانی (کل عام وأت حبیبتي)ی شاعیری بەناوبانگی عەرەب (نزار قەبانی)دا هەیە، خۆ ئەگەر بشڵێین شاعیر ئەم ناونیشانەی لەوەوە وەرگرتووە، زیرەکانە وەری گرتووە و گۆڕانکارییەکی گرنگ بەدی ئەکرێت، ناونیشانەکە لە شێوەیەکی وەستاوەوە گۆڕاوە بۆ جووڵاو، ئەم گۆڕینەش دیالێکتیکێکی دروست کردووە کە لە لای نزار قەبانی نییە.

(٤) ڕۆژان ئەڕوا و تۆ هەر خۆشەویستی منی: فەرەیدون عەبدول بەرزنجی: ٦١

(٥) ڕۆژان ئەڕوا و تۆ هەر خۆشەویستی منی: ٢٧

(٦) بڕوانە: اللغة واللون: د. احمد مختار عمر، بەشێوەیەکی گشتی، و بەتایبەتی لا: ١٦٥، ١٦٦، ١٨٤.

(٧) ئەو خاڵەی ئەم سیانە لە یەک ڕەنگدا کۆئەکاتەوە ڕەنگی ڕەشی قژی کیژی خۆشەویستە کە ئەبێت بەدیواری شوورەیەک شاعیر پابەند ئەکات و لە هەمان کاتدا ئەبێت بەدەنگی شیعر کە بەدەستی خۆشەویستی ئەو کیژەوە پابەند ئەبێت.

(٨) ڕۆژان ئەڕوا: ١٦، هەروەها بڕوانە: ٢٣، ٢٩، ٣١

(٩) بڕوانە تەواوی دیوانەکە.

(١٠) ڕۆژان ئەڕوا: ١٦

(١١) ناجي حیاته وشعره: صالح جودت: ١١٥

(١٢) بڕوانە ڕۆژان: ١٠-١١، ٧-٩

(١٣) هۆنراوەکەی گۆران (لە درزی پەچەوەیە: دیوانی گۆران: ٣٤)

(١٤) بڕوانە: بەشی (بوون و هەبوون) لەم لێکۆڵینەوەیە.

(١٥) ڕۆژان: ١٤ - ١٧

(١٦) بۆ دڵنیایی لەم سەرنجە، بڕوانە: خشتەی (١) لە پاشکۆی ئەم لێکۆڵینەوەیەدا.

(١٧) بوون و هەبوون (To Be, To Have الکینونة والتملك) بیرێکی فەلسەفییە و باس لە (خود)ی مرۆڤ ئەکات، لە حاڵەتی (بوون)دا (خود) خۆی لە بوونی خۆیدا ئەبینێ و خۆی دێنێتە دی، بەڵام لە (هەبوون)دا بوونی پابەندە بەو شتانەی کە هەیەتی لەبەر ئەمە وامان بەچاک زانی ئەم دوو زاراوەیە بەرامبەر ئەو دوو زاراوە عەرەبی و ئینگلیزییەی لە سەرەوە نووسراوە، بەکاربهێنین، هەرچەندە (بوون) لە ڕووی کاتەوە لە (ئێستا)دا ئەبێت بە(هەم) بەڵام لە هەمان کاتدا کە شتێکمان هەبێت ئەڵێین (هەمە) بوونی بزوێن (ە)، بوون لە هەبوون جیا ئەکاتەوە (لە ڕووی ڕستە سازییەوە بۆ ئەم لایەنە بڕوانە: ڕستە سازی ئەندازەیی: بوون و هەبوون: د. شێرکۆ بابان)، وە لە ڕووی هزرە فەلسەفەیەکەوە بڕوانە: الانسان بین الجوهر والمظهر: أریك فروم: ت سعد زاهران بەشێوەیەکی گشتی، هەروەها بڕوانە (من الکائن الی الشخص: د. محمد عزیز الحبابي).

(١٨) بڕوانە: نەخشەی (١)

(١٩) بڕوانە الاسلوب والاسلوبیة: گراهم هاف: ت کاظم سعدالدین: ٦١ - ٦٥

(٢٠) بڕوانە: نەخشەی (٢).

(٢١) بڕوانە في الترکیب اللغوي...: مالك یوسف المطلبي: ٥٠

(٢٢) ڕۆژان: ٨ - ٧

(٢٣) بڕوانە سەرجەم واتای دڵ لەو وێنە شیعرییانەی لەو لاپەڕانەی نیشان کراون بەرامبەر وشەی (دڵ) لە نەخشەی (٣)دا.

(٢٤) دووجاری تر وشەی (حەز) بەکارهاتووە لە هۆنراوەی (حەزێکی شێت)دا لا:٢٥.

(٢٥) ڕۆژان: ١٦

(٢٦) ڕۆژان:٣٢

(٢٧) ڕۆژان: ٤٢

(٢٨) ڕۆژان: ١٦

(٢٩) ڕۆژان: ١٧

(٣٠) ڕۆژان: ٣٠ هەروەها بڕوانە: ٢٨

(٣١) ڕۆژان: ٣١

(٣٢) بەڕای من ئەگەر شاعیر بیتوانیایە لەم دێرەشدا ئەیوت (شیعرێ جوانتر بێت لە ڕەنگت) بەڵام ئەوەی ڕێگەی پێ نەداوە پەیوەست بوونێتی بە دوو وشەی (ڕەنگ)ەوە، لە دوو جێگەدا لە سەرواداو لە ناوەوەی دێرەکەدا بەتایبەتی ئەمەی دووهەمیان کە ناتوانرێت (تفاضل)ی لێ دروست بکرێت و پێویستە وشەیەکی کە بهێنرێت وەک بەکارمان هێنا (جوانتر)، وای بۆ ئەچم هزری شاعیر لەو کاتەدا بۆ ئەم وشەیە نەچووە بەهۆی پابەندبوونی بەڕەنگەوە، ئەگینا نازانم چۆن شاعیر تەنها ڕەنگی خۆشەویست ئەکات بەهاودەنگی شیعرەکانی و بەڵام چاوی و ناوی و دەنگی هاوشانی نین.

(٣٣) ڕۆژان:٤٢

(٣٤) ڕۆژان: ٥ – ٦

(٣٥) بوونی خاڵێکی شلۆق کە وشەی (لەو دیو)ەوەیە لەم دێرەدا هۆیەکە بۆ ئەوەی ئەم وێنەیە لە کۆتایی باس کردن لە هەبوونەوە بێت و لە هەمان کاتدا بمانگوازێتەوە بۆ (بوون) مەبەست لە شلۆقی ئەوەیە ئەگەر (لەو دیو نیگای چاوەکانی تۆوە) دەروونی (تۆ) خۆی بێت ئەوا ئەم وێنەیە ئەکەوێتە ئاسۆی (بوون)ەوە، خۆ ئەگەر (چاوەکان) تەنها دەروازەیەک بن بۆ ئەو دنیایە و (لەو دیو) پڕا و پڕ (مطابق) نەبێت لەگەڵ (دەروونتا) ئەوا ئەکەوێتە بازنەی (هەبوون)ەوە.

(٣٦) ڕۆژان:١٣

(٣٧) بڕوانە: دەروازە و کەشی نووسین.

(٣٨) بڕوانە: خشتەی (٣)، هەروەها ئەوەی پێویستە بوترێت بەم بۆنەیەوە، ئەم دیاردەیە لای شاعیر خاڵێکە لەو خاڵانەی لە نزار قەبانی جیا ئەکاتەوە، شاعیر ئافرەتی بەشێوەیەکی کۆ دەوێت، لە کاتێکدا نزار قەبانی ئافرەت شی ئەکاتەوە و پارچە پارچەی لەشی ئەوێت (بۆ ئەم پارچە پارچە کردنە: بڕوانە: إتجاهات الادب المعاصر: د. احسان عباس: ١٧٨)

(٣٩) ڕۆژان: ١٤ هەروەها بڕوانە ٤٩

(٤٠) ڕۆژان: ٥٥

(٤١) ڕۆژان:٢٢

(٤٢) ڕۆژان: ٢٤

(٤٣) ڕۆژان: ٢٨

(٤٤) ڕۆژان: ٤٣

(٤٥) خۆ ئەگەر ئەم لایەنە دروستکراوی خەیاڵی شاعیریش بێت و یادێکی ئەو ڕۆژانە بێت کە پەیوەندی نێوانیان نەپچڕاوە، ئەوا واتای هاوبەشی جووڵە و هەست و نەستی هەردوو لامان ئەداتێ.

(٤٦) ڕۆژان: ٤٧

(٤٧) ڕۆژان: ٤٨ – ٤٩

(٤٨) بڕوانە: بەکارهێنانی (من/ تۆ) لەو لاپەڕانەی لە نەخشەی (١)دا هاتووە.

(٤٩) ڕۆژان: ٤١

(٥٠) ڕۆژان: ٤٥

(٥١) ڕۆژان:٤٢

(٥٢) ڕۆژان: ٤٢ هەروەها: ٤٦

(٥٣) ڕۆژان: ٥٦

(٥٤) ڕۆژان: ١٦

(٥٥) ڕۆژان: ١٦

(٥٦) ڕۆژان: ١٦

(٥٧) ڕۆژان: ٣٠

(٥٨) بۆ نموونە بڕوانە لا: ٤١، ٤٧، ٤٩، ٥٣، ٥٦

(٥٩) ڕۆژان: ٦١

(٦٠) بڕوانە: الانسان بين الجوهر والمظهر: أريك فروم: ٦٥

(٦١) بڕوانە: في التركيب اللغوي: مالك يوسف المطلبي: ٤١٩ – ٤٢١

(٦٢) ڕۆژان: ٥ – ٦

(٦٣) ڕۆژان: ١٣ هەروەها بڕوانە: ١٥

(٦٤) ڕۆژان: ١٤ هەروەها بڕوانە: ١٦ – ٢٩

(٦٥) ڕۆژان: ٢٣ هەروەها بڕوانە: ٢٥

(٦٦) ڕۆژان: ٦٠

(٦٧) ڕۆژان: ٥٣ – ٥٤

(٦٨) ڕۆژان: ٤٧ هەروەها بڕوانە: ٢٤، ٣٢

(٦٩) ڕۆژان: ٥٢

(٧٠) ڕۆژان: ٦١

(٧١) ڕۆژان: ١٦ هەروەها بڕوانە: ٤١

(٧٢) ڕۆژان: ٢٢

(٧٣) ڕۆژان: ٢٧-٢٨

(٧٤) ڕۆژان: ٤٢

(٧٥) ڕۆژان: ٤٢

(٧٦) ڕۆژان: ٤٣

(٧٧) ڕۆژان: ٥٦ هەروەها بڕوانە: ٥٠

(٧٨) ڕۆژان: ٣٢

(٧٩) ڕۆژان: ٤٩ هەروەها بڕوانە ٤٧، ٤٨

(٨٠) ڕۆژان: ٤١

(٨١) ڕۆژان: ٢٨

(٨٢) ڕۆژان: ٥٥

(٨٣) ڕۆژان: ١٢

(٨٤) ڕۆژان: ٦١

(٨٥) ئاشکرایە شیعر خۆی لە خۆیدا ڕوویەکی زەمەنی هەیە.

(٨٦) ڕۆژان: ١٧

(٨٧) ڕۆژان: ٤٩ هەروەها بڕوانە: ١٣، ١٤

(٨٨) ڕۆژان: ١٧ هەروەها بڕوانە: ٥٢، ٥٥

(٨٩) ڕۆژان: ٨ هەروەها بڕوانە: خشتەی (٣) شوێنە مرۆییەکان

(٩٠) ڕۆژان: ١٢ هەروەها بڕوانە: ٤٣

(٩١) ڕۆژان: ٢٥

(٩٢) ڕۆژان: ٥٢ هەروەها بڕوانە: ٥٥

(٩٣) ڕۆژان: ١٣

(٩٤) ڕۆژان: ٤٣

(٩٥) بڕوانە خشتەی شوێنەکان (٣)

(٩٦) ڕۆژان: ١٦

(٩٧) ڕۆژان: ٤١

(٩٨) وەک شارەزوور، سیروان، تاڕادەیەکیش، لانە، کۆشک، جۆلانە.

(٩٩) مەبەست لە (ئاسانە شوێن) (مكان العتبة)ەیە کە شوێنێکی شلۆقە و مرۆڤ تێیدا ڕاڕایە و هەروەها زەمەنیش تێیدا شلۆقە (بۆ زیاتر سوود وەرگرتن بڕوانە: الفضاء الروائي: منيب محمد البوريمي) بەشێوەیەکی گشتی.

(١٠٠) بڕوانە: خشتەی (٣)

(١٠١) ڕۆژان: ١٦

(١٠٢) ڕۆژان: ٢٨

(١٠٣) ڕۆژان: ٤٤، هەروەها: ٩، ١٧، ٢٠، ٢٣، ٤١

(١٠٤) بڕوانە: الخوف من الحرية: أريك فروم: ٢٤

(١٠٥) بڕوانە: الابداع في الفن: قاسم حسين: ٣٧

سەرچاوە:

١- الابداع في الفن: قاسم حسين صالح: وزارة الثقافة والاعلام، العراق، ١٩٨١.

٢- اتجاهات الشعر العربي المعاصر: د. احسان عباس، عالم المعرفة، الكويت، شباط ١٩٧٨.

٣- الاستهلال، فن البديات في النص الادبي: ياسين النصير، ط، وزارة الثقافة بغداد ١٩٧٧.

٤- الاسلوب والاسلوبية: گراهم هاڤ: ت كاظم سعدالدين، وزارة الثقافة، العراق ١٩٨٥.

٥- ئەندازەی ڕستەسازی بوون و هەبوون: د. شێرکۆ بابان (پەڕاوێکی بڵاونەکرایەوە بەئامێری چاپ نووسراوە).

٦- الانسان بين الجوهر والمظهر، نملك او نكون: اريك فروم، ت سعد زهران، عالم المعرفة، الكويت ١٩٨٩.

٧- البنيوية وعلم الاشارة: ترنس هوكز، ت مجيد الماشطة، بغداد ط١ ١٩٨٦.

٨- الخوف من الحرية: أريك فروم: ت مجاهد عبدالمنعم مجاهد، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت ط١، ١٩٧٩.

٩- دیوانی گۆران، سەرجەمی بەرهەمی گۆران، بەرگی یەکەم: گۆران: کۆکردنەوە و ئامادەکردنی محەمدی مەلا کەریم، چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق، بغداد ١٩٨٠.

١٠- ڕۆژان ئەڕوا و تۆ هەر خۆشەویستی منی: فەرەیدون عەبدول بەرزنجی، چاپخانەی نەورەسی، سلێمانی ١٩٨٣.

١١- ظاهرة الشعر العربي المعاصر في المغرب، مقاربة بنيوية تكوينية: محمد بنيس، دار العودة بيروت ط١ ١٩٧٩.

١٢- الفضاء الروائي في الرواية المغربية الحديثة (الاطار والنسق والدلالة) منيب محمد البوريمي (رسالة جامعية) مقدمة الى جامعة محمد الخامس، كلية الاداب، العلوم الانسانية...

١٣- الفضاء الروائي في الغربة (الاطار والدلالة) منيب محمد البوريمي دار النشر المغربية، دار البيضاء، ١٩٨٤.

١٤- فن كتابة الرواية: ديان دوات فاير: ت عبدالستار جواد، دار الشؤون الثقافية، بغداد ١٩٨٨.

١٥- في التركيب اللغوي للشعر العراقي المعاصر: مالك يوسف المطلبي دار الرشيد، العراق ١٩٨١.

١٦- كل عام وأنت حبيبتي: نزار قباني، بيروت، لبنان ط٥ يناير ١٩٨٣.

١٧- اللغة في الادب الحديث، الحداثة والتجريب: جاكوب كورك: ت، ليون يوسف وعزيز عمانوئيل دار المأمون، وزارة الثقافة والاعلام، العراق ١٩٨٩.

١٨- اللغة واللون: د. أحمد مختار عمر، البحوث العلمية، الكويت ط١ ١٩٨٢.

١٩- من الكائن الى الشخص: محمد عزيز الحبابي، دار المعارف مصر ج١، ط٢ ١٩٨٩.

٢٠- ناجي حياته وشعره: صالح جودت، دار العودة، بيروت، ١٩٧٧.

کلیلی خشتەکان:

خشتەی (١)

١- ئەو هۆنراوانەی مێژووی نووسینیان دیاری نەکراوە لە خشتەکەدا لە دیوانەکەدا بەبێ مێژووی نووسین هاتوون.

٢- ئەگەر پاش و پێش کردنێک هەبێت لە مێژووی نووسیندا ئەوا زنجیرەی هاتنی هۆنراوەکان لە دیوانەکەدا وەها هاتووە.

٣- ئەو ژمارانەی خراونەتە سەر (+) بەکارهێنانی (من/ تۆ) مەبەست ئەوەیە بەکارهێنانی (من / تۆ) بەشێوەیەکی نادیار یان بانگ کردن یان ناڕاستەوخۆ هاتوون وەک لە تێبینیدا ڕوون کراوتەوە.

خشتەی (٢)

ئەو ژمارانەی خراونەتە سەر (+) ڕستە داخوازییەکان بەپێی باری ڕەوانبێژی ڕستەکان لە بارێکەوە ئەگۆڕێن بۆ بارێکی تر وەک لە پرسیارەوە بۆ فەرمان یان بۆ نەفی وە لە تێبینیدا ڕوون کراوەتەوە.

١- خشتەکە کراوە بەدوو بەشەوە، بەشی یەکەم شوێنە سروشتی و دەسکردەکان ئەگرێتەوە، بەشی دووهەم ئەو ئەندامانە ئەگرێتەوە لە لەشی مرۆڤ کە زۆر جار شاعیر وەک شوێن مامەڵەی لەگەڵ کردوون.

٢- ژمارەی سەرەوەی هێڵ... ئاماژەیە بۆ دیری بەکارهێنانی وشەکە و ژمارەی خوارەوەی بۆ لاپەڕەی دیوانەکە.

٣- ژمارەی ناو کەوانە ( ) ئاماژە بۆ کۆی بەکارهێنانی وشەکە ئەکات.

خشتەی (١) بەکارهێنانی (من/تۆ)

ژ	هۆنراوەکان	مێژووی نووسین	سەرجەمی دێڕەکان	ژمارەی بەکارهێنانی (من)	ژمارەی بەکارهێنانی (تۆ)	تێبینی
١	دیاری شاعیر	١٩٧٧/٨/٤	١٢	٦	١٠ =١+٩	(١) تۆ لە شێوی بانگکردندایە
٢	بەیادی گۆرانەوە	١٩٧٧/٩/	٢١	٥	٢٥ =١+١+٢٣	(١) لە شیوەی بانگردن (٢) بەشێوەی ناڕاستەوخۆ
٣	دوو دیمەن	١٩٧٨/٢/١٥	١٤	-	-	
٤	عاشق چاوی لە ئەودیوی شتەکانەو	-	١٦	٨ =٤+٤	٢	(٤) من بەشیوی ناڕاستەوخۆ
٥	نامەیەکی کراوە بۆ خاتووزین	-	٢٣	١٥	٨ =٤+٤	(٤) تۆ ناڕاستەوخۆ
٦	جۆلانە	١٩٧٩/١/٢٢	١٩	٩	١٤ =١+١٣	(١) تۆ ناڕاستەوخۆ
٧	ئەی ناسکتر لە شیعری جوان	١٩٧٩/٤/-	١٤	٦ =٤+٢	١٦ =١+١٥	(٢) من ناڕاستەوخۆ (١) = نادیارە
٨	حەزێکی شێت	١٩٧٩/٦/٨	٤٠	١٧ =١+١+١٥	١٩ =١+١+١٧	(١) من هاوبەشە (١) من ناڕاستەوخۆ (٢) تۆ (١) من نادیارە
٩	کێ وەکو من خۆشیویستووی	١٩٧٩/٧/٢٢	٢٧	١٦ =٣+١٣	١٩	(٣) من ناڕاستەوخۆیە
١٠	تۆ	١٩٧٩/٨/-	٨	٢	٥ =١+٤	(١) من ناڕاستەوخۆیە
١١	ڕۆژان ئەڕوا و تۆ هەر...	١٩٧٩/١٢/٢٣	٢٤	١٥ =٤+١١	٢٣ =٢+٤+١٧	٤/ هاوبەشە / ٢ (تۆ) ناڕاستەوخۆیە
١٢	بۆ نەسووتێم	١٩٨٨/١/٢٠	٥٧	٢٤ =١-٢+٢٣	٢٤=١+٨+١+١٤	٢ (من) ناڕاستەوخۆیە ١ هاوبەشە ١ (من) مەبەست تۆیە
١٣	ڕابردوو وا بەشوێنتەوە	١٩٨٠/١/٢٠	١٣	٦ =١+٥	١٣ =١+١٢	(١) من ناڕاستەوخۆیە (١) تۆ ناڕاستەوخۆیە
١٤	دووری	١٩٨٠/٣/٥	١٥	١٠ =٢+٨	٤	(٢) من ناڕاستەوخۆیە
١٥	شاعیر شەوانە گڕ ئەگری	١٩٨٠/٣/٥	١٤	٨ =١+٧	٦	(٢) من ناڕاستەوخۆیە
١٦	ئێوارانێ وەک سێبەر شوێنم ئەکەوتی	١٩٨٠/٦/١٧	٤٢	٢٣ =٧+١٦	٢٢ =٧+١٥	(٧) من هاوبەشە (٧) تۆ هاوبەشە
١٧	تۆ ئەمشەو لە چاوما نووستی	١٩٧٩/٨/١٦	٢٥	١٣ =٢+١١	٢٠ =٢+١+١٧	(٢) من هاوبەشە (٣) تۆ هاوبەشە (١) تۆ ناڕاستەوخۆ
١٨	چۆن لە ئاهی دڵ ناترسی	١٩٨٠/١١/-	١٣	٤ =١+٣	٨	(١) من نادیارە
١٩	دە بانگم کە	پایزی ١٩٨٢	٥	٢	٢	
٢٠	ئەی کچی وڵاتی بەفر	زستان ١٩٨٢	٢٦	٨	١٧ =٤+١٣	(٤) ناڕاستەوخۆ
	کۆ		٤٤٨	١٩٨	٢٤٨	